

BENNO VAN DEN TOREN
& KANG-SAN TAN

OPEN EN ONBEVANGEN

Een model voor interreligieuze
geloofsverantwoording

‘Apologetiek staat voor velen vandaag gelijk aan het op irritante wijze opdringen van je geloof, een soort machtsmiddel om anderen te overtuigen van je eigen gelijk. Benno van den Toren en Kang-San Tan schetsen een heel ander beeld van “geloofsverantwoording”. *Iedereen* die ergens voor staat legt uit waarom en dus ook christenen. De kracht van het boek is dat Benno en Kang-San vanuit een duidelijk geloofspositie toch openstaan voor het echte gesprek met anderen en daarbij zoeken naar verbinding. Het kruis van Christus blijft een dwaasheid, waarover ook met weldoordachte overwegingen en overtuigingen gesproken moet worden. Daarmee is dit boek een serieuze respons op de uitdaging van de multireligieuze en multiculturele wereld waarin wij leven. Een must voor wie in die wereld een getuige van Jezus Christus wil zijn.’

Bernhard Reitsma, hoogleraar Kerk en theologie met als aandachtsveld islam, Protestantse Theologische Universiteit

•

‘*Open en onbevangen* biedt een frisse kijk op christelijke apologetiek in onze multiculturele wereld. Het benadrukt de noodzaak om verder te gaan dan westerse opvattingen en een benadering van nederigheid en vertrouwen te hanteren in de interreligieuze dialoog. De auteurs bieden een mondiaal, praktisch model van apologetiek, dat verschillende wereldreligies en geloofssystemen omvat.’

Azzedine Karrat, imam en directeur Islam Omroep

•

‘Opmerkelijk, diep, stimulerend, overtuigend en pakkend. Dit vernieuwende boek komt op het juiste moment en helpt de lezer om de rijkdom, effectiviteit en noodzaak van de christelijke geloofsverantwoording te ontdekken als holistische, interculturele en contextuele dialoog. Het informeert, vormt en helpt vol vertrouwen en nederig getuigenis van Jezus Christus af te leggen.’

Daniel Bourdanné, voormalig Algemeen Secretaris van de International Fellowship of Evangelical Students

‘Hoe kun je in een interreligieuze en interculturele omgeving goed in gesprek gaan over dat wat je van God hebt leren verstaan? De auteurs maken met een indrukwekkend scala aan perspectieven en voorbeelden inzichtelijk dat het mogelijk is om in gesprek aansluiting te zoeken bij de beleevingswereld van gesprekspartners en tegelijkertijd de kern van het eigen geloof in te brengen.’

Ds. Karin van den Broeke, programmaleider Kerk in Actie en lid van het dagelijks bestuur van de Wereldraad van Kerken

•

‘Een boek als dit is al heel lang nodig. Als een manier om rekenschap af te leggen van de hoop in ons moet apologetiek nauw verbonden zijn met de missiologie, maar daar krijgt het nauwelijks aandacht. Geloofsverantwoording en zending veranderen beide door deze dialoog: de geloofsverantwoording wordt contextueel en de zending maakt ruimte voor geloofsverantwoording. Het betoog is helder en grondig en de verhelderende case studies laten zien wat geloofsverantwoording in verschillende religieuze contexten kan bijdragen aan het christelijk getuigenis.’

Kirsteen Kim, hoogleraar Theologie van het Wereldwijde Christendom aan Fuller Seminary

INHOUDSOPGAVE

DANKWOORDEN | 9

INLEIDING

Contextuele geloofsverantwoording als holistische dialoog en verantwoordbaar getuigenis | 11

DEEL 1

Een nieuwe verbeelding van een interreligieuze geloofsverantwoording | 21

- 1 Apologetische dialoog in een multiculturele wereld | 23
- 2 Belichaamde geloofsverdediging | 42
- 3 De culturele inbedding van geloof | 57
- 4 Gods aanwezigheid en waarheid in de wereld van de godsdiensten | 75
- 5 Geloofsverdediging als verantwoordbaar getuigenis van Christus | 98
- 6 Mogelijkheden voor een kritische interreligieuze dialoog | 117
- 7 De redenen van het hart | 138

DEEL 2

Contextueel apologetisch getuigenis aan specifieke groepen | 159

- 8 Inculturatie in dialoog met oorspronkelijke religies | 163
- 9 Subversieve vervulling van de hindoeïstische zoektocht | 186
- 10 Het boeddhisme in aanraking met de werkelijkheid | 209
- 11 Islam en de integriteit van het christelijk geloof | 231
- 12 Seculiere afgoden ontmaskeren | 250
- 13 Innerlijke spanningen in laatmoderne spiritualiteiten | 269

CONCLUSIE

Omzien en vooruitkijken | 291

BIBLIOGRAFIE | 303

ALGEMENE INDEX | 329

INDEX VAN BIJBELPLAATSEN | 339

DANKWOORDEN

Een belangrijk kenmerk van het model van apologetisch getuigenis en dialoog dat we in dit boek voorstellen en ontwikkelen, is dat het een gezamenlijke onderneming is. Het is niet het werk van de briljante apologet op zichzelf of de analytische filosoof in zijn studeerkamer. Het apologetisch getuigenis moet in gemeenschappen en tradities verwezenlijkt worden. Het heeft mensen nodig met een diepgaande belangstelling voor de religieuze mensen, gemeenschappen en tradities onder wie zij wonen. Het moet zich verhouden tot telkens veranderende omgevingen en ontmoetingen. Wij zijn daarom dank verschuldigd aan de christelijke gemeenschappen en vrienden in uiteenlopende multireligieuze contexten die hun gastvrijheid en wijsheid hebben gedeeld. Dankbaar zijn we ook voor de vele vertegenwoordigers van verschillende religieuze tradities die wij hebben ontmoet en die bereid waren hun leven, ervaringen en gedachten met ons te delen, soms in eenmalige ontmoetingen, soms in langdurige gesprekken gedurende enkele maanden. Deze ontmoetingen maakten geen deel uit van een vooropgezet academisch project, maar die ervaringen in het echte leven hebben deze academische verkenningen wel gemotiveerd en gevormd.

Wij zijn ons vooral van het gemeenschappelijke karakter van dit project bewust vanwege het brede scala aan thema's en tradities die in dit onderzoek aan bod komen. We zijn daarom dankbaar dat we het materiaal dat wij aan het ontwikkelen waren, hebben kunnen bespreken met verschillende multiculturele groepen studenten in Maleisië, India en Nederland. Ook hebben we alle hoofdstukken in het tweede deel van het boek gedeeld met specialisten die de bewuste gemeenschappen veel beter kennen dan wij. Zij hebben ons niet alleen relevante bronnen en verhalen gegeven, maar ook de conceptteksten van commentaar voorzien. In het bijzonder noemen we hier Thandi Soko-de Jong, Varughese John, David Singh, Charles Christian, Klaas Bom, Rory MacKenzie, Bernhard Reitsma, Max Baker-Hytch, Andrea Campanale en John Drane. Ook willen we de expertise van Jon Boyd noemen, onze redacteur bij IVP Academic, en de anonieme meelezer wiens opmerkingen we via IVP ontvingen. Bij al deze uitwisselingen werden we bemoedigd door het feit dat de zoektochten van onze gesprekspartners veelal dezelfde richting uitgingen als die van ons.

Maar bij dergelijke multidimensionale vragen als de aard van het inter-religieus getuigenis kon het niet anders of we maakten soms andere afwegingen. De verantwoordelijkheid voor de specifieke koers die we in dit boek hebben genomen en voor de fouten die we hebben gemaakt, berust uiteindelijk geheel bij ons.

We willen ook graag onze erkentelijkheid betuigen voor de steun van de instellingen waar we werken, voor het studieverlof, voor de toestemming om in het buitenland te doceren en voor de steun van de PThU-bibliotheekmedewerkers die erin zijn geslaagd enkele moeilijk vindbare teksten op te sporen. We danken Itham Ravi voor zijn hulp bij het opstellen van de algemene index voor de Engelse editie. We zijn de vertaler Margriet Visser dankbaar voor de goede samenwerking met de auteurs. Dank aan Ruth Six voor het aanpassen van de indexen voor de Nederlandse editie.

Een bijzondere dank gaat uit naar onze partners, Loun Ling en Berdine. Zij deelden met ons de vreugden en de uitdagingen van internationale verhuizingen, reizen en ontmoetingen die dit project hebben gevoed. Zij hielpen ons gevoelig te zijn voor dimensies van de omgevingen en gesprekken die we anders maar al te gemakkelijk hadden gemist. We dragen dit boek op aan onze kinderen, Chara, Wiger, Derk Anne en Marten, die nu hun eigen pelgrimstocht en navolging vormgeven in een wereld waarin de ervaring van religieus pluralisme scherper, intenser en kleurrijker is dan toen wij hun leeftijd hadden.

Bovenal danken wij onze Schepper, Verlosser en Inspirator die ons door deze moeilijke jaren van een wereldwijde pandemie heeft geleid. Tijdens deze uitdagende tocht ontdekten we telkens weer dat 'Hij van niemand van ons ver weg is' (Hand. 17:27) en dat we zeer dankbaar zijn dat Hij ons allen de verzekering heeft gegeven van de betekenis van Jezus Christus 'door Hem uit de dood te doen opstaan' (v. 31).

INLEIDING

Contextuele geloofsverantwoording als holistische dialoog en verantwoordbaar getuigenis

De behoefte aan een contextuele, interreligieuze geloofsverantwoording

Dit boek schreven we voor een groot deel op de veertiende verdieping van een modern kantoorgebouw in een grote, drukke stad in Zuidoost-Azië. In hetzelfde pand bevindt zich een kerkzaal van een internationale pinkstergemeente die zich richt op verscheidene groepen immigranten. In een straal van enkele honderden meters staan hindoeïstische, boeddhistische en Chinese tempels, een lutherse en een methodistenkerk, en een moskee. In het nabijgelegen chique winkelcentrum nodigt een reclamebord ons uit ‘in God te geloven, in goud te investeren’, zodat ook de aanbidding van de mammon van het moderne vrijemarktkapitalisme goed vertegenwoordigd is.

Deze straten om ons heen vertegenwoordigen een microkosmos van de globaliserende wereld waarin de volgelingen van Christus vandaag worden opgeroepen ‘een verdediging (*apologia*) te geven aan iedereen die vraagt waarop de hoop die in ons leeft gebaseerd is, maar dan wel zachtmoedig en met respect’ (1 Petr. 3:15, vertaling door de auteurs). We leven in een wereld waarin vele religies zich aan iedereen die maar wil luisteren bekendmaken, een wereld waarin zowel seculariserende dynamieken als religieuze heroplevingen hand in hand kunnen gaan, een wereld waarin religieuze ontmoetingen enerzijds tot diepgaande gesprekken, maar anderzijds tot conflicten en zelfs interreligieus geweld leiden, en een wereld die het goede nieuws van de gekruisigde en opgestane Christus nog steeds dringend nodig heeft.

Hoewel er al veel uitstekend werk is verricht, hebben we dit boek geschreven vanuit de overtuiging dat een groot deel van de heersende benaderingen van apologetiek de kosmopolitische, multireligieuze en multiculturele omgeving waarin we onszelf tegenwoordig bevinden onvoldoende serieus

neemt. Westerse christelijke apologetiek besteedt vaak onvoldoende aandacht aan contextuele verschillen, omdat ze zich richt op vragen die westerse mensen (of een tamelijk specifieke groep westerse mensen) zouden kunnen stellen, op bezwaren die zij zouden kunnen opwerpen, en op aanknopingspunten in hun specifieke overtuigingen en ervaringen. Tegelijk is christelijke apologetiek maar al te vaak onvoldoende christelijk, omdat ze – op een manier die we later zullen verkennen – schatplichtig is aan bepaalde westerse manieren van redeneren in plaats van zich te richten op manieren van redeneren die door de specifieke inhoud van de christelijke boodschap worden bepaald: de dwaze wijsheid van de gekruisigde en opgestane Christus. In dit boek willen we een bijdrage leveren aan het vinden van een remedie voor de westerse houdgreep waarin een groot deel van de christelijke apologetiek zich bevindt. We doen dat enerzijds door de geloofsverantwoording nauwer met Christus en de eigen aard van het goede nieuws te verbinden, terwijl we anderzijds voortdurend aandacht geven aan de grote verscheidenheid in zowel religieuze als seculiere gesprekspartners waarmee we tegenwoordig te maken hebben. Contexten verschillen niet alleen van elkaar, maar verschillen op verschillende manieren van elkaar. Ze stellen niet alleen verschillende vragen, ze stellen verschillende soorten vragen en doen dat op verschillende manieren. Wanneer we gericht aandacht besteden aan hoe christelijke geloofsverantwoording in een interreligieuze dialoog eruit zou moeten zien, dan worden we ons ook bewust van de westerse houdgreep van apologetische modellen die in de context van de westerse moderniteit en postmoderniteit zijn ontwikkeld. Dit boek is dus eerder bedoeld als reisgids dan als handleiding. Een aantal auteurs over christelijke apologetiek heeft terecht gesteld dat geloofsverantwoording eerder een kunst dan een wetenschap of een techniek is. Een innemende pleitbezorger voor het evangelie worden die ook recht doet aan het eigene van deze boodschap gaat gepaard met een lang proces dat perioden van geleidelijke persoonlijke groei en sprongen in onverwachte ontdekkingen vereist. Het is een individuele en gemeenschappelijke reis om meer inzicht in de wezenlijk verschillende perspectieven op de wereld van onze naasten te verwerven én meer vertrouwen in de rijkgeschakeerde betekenis en waarheid van Christus voor onszelf en anderen te krijgen. Het is een reis naar een steeds grotere gevoeligheid voor de specifieke behoeften en obstakels van de mensen die we ontmoeten, en naar het vinden van aantrekkelijke manieren om Christus op de markt vol ideeën, idealen en idolen aan te prijzen. Met dit boek willen we dergelijke reizen van persoonlijke ontdekkingen en ontmoetingen stimuleren – om dergelijke reizen een impuls te geven misschien, niet om ze te vervangen. Apologetiek krijgt nogal eens negatieve aandacht omdat ze eenzijdig intel-

lectualistisch zou zijn, ongevoelig voor waar mensen zich werkelijk bevinden, en omdat ze probeert geloof op menselijk verstand in plaats van op de kracht van het evangelie te bouwen. Bij de ontwikkeling van dit voorstel tot een holistische en contextueel verankerde, interreligieuze apologetiek zullen we deze twee tegengestelde, kritische houdingen steeds tegenkomen. Aan de ene kant hebben we de kritiek van Raimon Panikkar en gelijkgestemde denkers die stellen dat ‘we alle apologetiek moeten uitbannen als we iemand uit een andere religieuze traditie daadwerkelijk willen ontmoeten’.¹ Aan de andere kant zullen er mensen zijn die meer evidentialistische, rationalistische of andere klassieke westerse benaderingen van apologetiek verdedigen, die mogelijk het gevoel hebben dat we in dit boek toegeven aan cultuurrelativisme. Voor sommige lezers zullen we te ruimhartig zijn en voor anderen te overtuigd, voor sommigen te intellectueel en voor anderen te gericht op behoeften en emoties. We hopen dat lezers die – vanuit verschillende invalshoeken – dergelijke kritische vragen stellen, geduld met ons zullen hebben en zich kritisch zullen afvragen of dit voorstel mogelijk toch een constructieve en gelovige weg oplevert die ons verder brengt.

Juist vanwege de sterk intellectualistische en fundamentalistische associaties die het woord apologetiek met zich meebrengt, geven wij de voorkeur aan samenstellingen als apologetisch getuigenis, apologetische dialoog en holistische apologetiek. Als getuigenis verwijst geloofsverantwoording naar dat wat God in Christus heeft gedaan als enige grond voor ons geloof, terwijl we ondertussen stellen dat dit het enige werkelijk redelijke antwoord op deze Christus is. Het is een getuigenis, waarvan we altijd bereid zijn om te vertellen over het vertrouwen dat we erin hebben – ook het getuigenis dat we zelf hebben ontvangen, heeft goede gronden en kan verantwoord worden. Als apologetische dialoog vraagt geloofsverantwoording om aandachtig luisteren en wederzijds leren, terwijl we ondertussen erkennen dat een echte dialoog ook vraagt om kritische bezinning over vragen omtrent waarheid waarover we van mening verschillen. Als holistische apologetiek moet ze de hele persoon met zijn of haar emoties, persoonlijke keuzes en relaties aanspreken, terwijl we daarbij erkennen dat overtuigingskracht die alleen aan het emotionele niveau van ons bestaan appelleert maar al te gemakkelijk manipulatief wordt. We nemen anderen en het evangelie veel serieuzer als we hun vragen niet alleen de aantrekkelijkheid en de relevantie, maar ook de waarheid ervan te overwegen. Hoewel apologetiek kan ontsporen, geloven wij om redenen die

---

1 Raimon Panikkar, *The Intra-Religious Dialogue* (New York: Paulist Press, 1999), 62.

we in het eerste hoofdstuk zullen uitwerken dat een dergelijk holistisch en dialogisch apologetisch getuigenis een wezenlijk aspect van de missionaire en evangelisatorische roeping van de christelijke gemeenschap is. Zijn we niet bereid om rekenschap af te leggen over de hoop waarvan we getuigen, dan loopt evangelisatie het risico manipulatief, een vorm van reclame of propaganda te worden.

Geloofsverantwoording is een taak van de hele geloofsgemeenschap. De kerk in onze tijd heeft een nieuwe generatie goed opgeleide apologeten nodig, maar God verhoede dat apologetiek het werk wordt van specialisten die meesters zijn in het bedenken van slimme argumenten en filosofische spitsvondigheden. Dergelijke vaardigheden en kennis kunnen voor specifieke groepen gesprekspartners natuurlijk van belang zijn, maar wij hebben gewone christenen nodig die hun naasten kunnen aanspreken vanuit een vertrouwen in Christus dat hen in staat stelt intensief aandacht voor hun overtuigingen, behoeften, kritiek en ervaringen te hebben. Wij denken hierbij vooral aan de christenen in grote delen van ons wereldwijde dorp die met zowel alternatieve religieuze perspectieven als de gaven en de druk van de modernisering en globalisering te maken hebben, ongeacht of dat studenten of professionals in Jakarta, Bangalore, Caïro, Chicago of Amsterdam betreft.

Als auteurs putten wij beiden uit een scala aan ervaringen die hebben geholpen bij het schrijven van dit boek. Kang-San is een Maleisische Chinese christen met een opvoeding waarin boeddhisme, confucianisme en voorouderverering een rol speelden. Hij heeft lange tijd in Zuidoost-Azië gewerkt, maar heeft ook in Noord-Amerika en in het Verenigd Koninkrijk gewoond en gewerkt. Als directeur van een zendingsorganisatie is hij bekend met nieuwe vormen van christelijk getuigenis in verschillende contexten overal ter wereld. Benno komt uit Nederland, maar heeft acht jaar aan een theologische opleiding in een Franstalig Afrikaans land gedoceerd, waar de ontmoeting met moslims en mensen die diepgaand door traditionele religies beïnvloed waren een vast onderdeel van het christelijk leven en werk was. Hij komt uit een hecht christelijk gezin, maar groeide op in Nederland dat een van de meest seculiere landen van Europa is. Zoals voor veel Europese christenen geldt, maakte hij daardoor feitelijk deel uit van twee verschillende geloofswerelden. Later heeft hij ook in Noord-Amerika en het Verenigd Koninkrijk gewoond en gewerkt. Samen hebben we heel wat ervaring met verschillende religieuze en seculiere contexten. Toch beseffen we dat er veel andere relevante contexten zijn en we hebben ons afgevraagd of we dit boek niet door een scala van auteurs zouden moeten hebben laten schrijven in plaats van slechts door ons tweeën. Wij zijn echter tot de conclusie gekomen dat de behoefte aan het ontwikkelen van een geïntegreerde benadering

van interreligieus, apologetisch getuigenis zwaarder woog dan de voordelen van een aanpak met meerdere auteurs. We hebben de beperkingen van onze eigen ervaringen deels gecompenseerd door bij alle hoofdstukken over specifieke religieuze tradities om commentaar van specialisten te vragen.

Dit project is ontstaan bij de presentatie van Benno's *Christian Apologetics as Cross-Cultural Dialogue* (2011), waar Kang-San heeft gesproken. Dat eerdere boek biedt meer theologische en epistemologische onderbouwingen voor deze nieuwe studie, waarin deze eerdere these over interreligieuze dialoog en interreligieus getuigenis verder uitgewerkt wordt. Het project put ook uit eerdere studies van ons beiden over de theologie van religies die in de bibliografie te vinden zijn.

Wij zijn beiden actief aan de academie en in de missionaire praktijk. Het is onze wens dat dit boek lezers uit beide contexten zal helpen. Met het oog op de praktijk bieden we een nieuw model voor christelijke geloofsverantwoording in interreligieuze relaties dat nederig luisteren en moedig delen, een open, aandachtige dialoog en onbevangen getuigenis met elkaar combineert.

Een nieuw model voor een apologetische dialoog en apologetisch getuigenis

Dit boek is ook bedoeld als bijdrage aan een academisch debat. Er wordt een nieuw praktisch en theoretisch model voor interreligieus apologetisch getuigenis en interreligieuze apologetische dialoog voorgesteld. Wij stellen dit raamwerk voor op basis van een breed scala van relevante ervaringen en inzichten. Deze omvatten fundamentele, theologische overtuigingen over de manier waarop de drie-enige God zich met de mensheid en de wereld verbindt, en meer filosofische inzichten in de epistemologie, in de manier waarop culturen ons vormen terwijl wij vormgeven aan cultuur. Daarnaast sluiten we aan bij recente ontwikkelingen in de missionaire praktijk en de missiologie en dragen we bij aan het academisch gesprek over de uitdagingen van en de oproep tot een interreligieuze dialoog en interreligieus getuigenis. Ook hebben we nagedacht over het rijkgeschakeerde karakter van wat we vaak religie noemen, waarbij we rekening houden met verschillen tussen religies, binnen religies en in de manier waarop individuen zich tot hun religieuze tradities verhouden. Eén specifieke type ervaringen hebben we in het bijzonder meegenomen: de verhalen van mensen die zich vanuit andere religieuze achtergronden tot het christendom hebben bekeerd, verhalen die in deze discussie naar onze overtuiging doorgaans onvoldoende aandacht krijgen. Ons voorstel kan worden gelezen als een creatieve synthese van deze inzichten uit ver-

schillende disciplines en contexten. Het is ook een synthese in een meer hegeliaanse betekenis: ze beweegt van de these van op funderingsdenken gebaseerde modellen voor geloofsverantwoording (een begrip dat in §1.2 nader wordt verklaard) en de antithese van postmodern religieus relativisme naar een nieuwe kijk op interreligieuze geloofsverantwoording. Deze nieuwe kijk is in culturele contexten en gemeenschappelijke tradities verankerd en getuigt toch vol vertrouwen van de in Christus ontvangen en ontdekte waarheid – een waarheid die geacht wordt voor iedereen van belang te zijn.

In het licht van al deze ervaringen, inzichten, ontwikkelingen en het voortbouwen op anderen die op dit terrein actief zijn geweest, stellen we dit model voor contextuele apologetiek voor als een verantwoordbaar getuigenis en kritische dialoog die belichaamd, contextueel en holistisch is. We hopen dat dit model bijdraagt aan de ontwikkeling van een interreligieus, apologetisch getuigenis waarbij wordt ingegaan op vragen naar waarheid, maar in het besef dat onze kennis altijd cultureel verankerd is, dat onze boodschap in het leven van de christelijke gemeenschap belichaamd moet worden en contextueel relevant moet zijn, dat die de totale mens in de context van de gemeenschap waartoe die persoon behoort holistisch aanspreekt. Gezien de breedte van het materiaal dat wij gebruiken, valt dit raamwerk niet zomaar van een aantal duidelijke vooronderstellingen af te leiden. Evenmin kan het worden weergegeven als een eenvoudige generalisering van een hoeveelheid data. Het voorgestelde model vraagt om een creatieve nieuwe kijk, waarbij vanuit een ander perspectief naar dezelfde wereld wordt gekeken. Daarom zal het onvermijdelijk afhangen van de selectie van wat wij als de relevantste data beschouwen. Het zal worden bepaald door inzichten over hoe die data moeten worden geïnterpreteerd en tegen elkaar moeten worden afgewogen. Deze keuzes zijn uiteraard onderwerp van discussie en we bieden dit voorstel aan in de hoop dat het tot verdere constructieve uitwisselingen en verkenningen zal leiden.

De opbouw van de argumentatie

Laten we een kort overzicht geven van de kenmerken van de aanpak en de stijl van het apologetisch getuigenis en de apologetische dialoog die wij in dit boek aanbevelen. Dit geeft meteen ook een idee van wat in de volgende hoofdstukken kan worden verwacht. Van meet af aan willen wij ons inzicht in het apologetisch getuigenis en de apologetische dialoog baseren op enerzijds geleefde ervaringen van interreligieuze ontmoetingen en anderzijds op het specifieke karakter van het christelijk geloof, meer dan op abstracte en algemene epistemologische overwegingen. Daarom

beginnen wij met een beschouwing over de plaats voor waarheid in verhalen van interreligieuze bekeringen, en van de uitdagingen voor het apologetisch getuigenis in onze religieus pluralistische wereld. Om recht te doen aan de particulariteit van het christelijk geloof ontwikkelen we een theologisch argument voor de behoefte aan, mogelijkheid van en relevantie van het apologetisch getuigenis gebaseerd op het christelijk verstaan van Gods heil voor de mensheid (hfdst. 1).

Wij zijn ons ervan bewust dat het christelijk apologetisch getuigenis maar al te vaak beperkt wordt tot het vinden en gebruiken van abstracte argumenten. Wij zijn ervan overtuigd dat een waarachtig en effectief getuigenis altijd in het leven van de christelijke gemeenschap, in het leven van de getuige en in de realiteit van daadwerkelijke ontmoetingen vorm moet krijgen. Vragen over de concrete belichaamde vorm van het apologetisch getuigenis behoren geen praktische nabeschouwing, na langdurige theoretische uitweidingen, te zijn, maar behoren het apologetisch getuigenis van begin af aan te bepalen (hfdst. 2).

Als tweede neemt dit boek de diepgaande invloed van de cultuur op alles wat wij doen en geloven serieus, zonder echter te vervallen in cultuurrelativisme. Alles is cultureel, maar cultuur is niet alles. In hoofdstuk drie verkennen we hoe we als mensen kennen, hoe onze zoektocht naar waarheid diep verweven is met bepaalde culturele contexten, maar hoe we er niet noodzakelijkerwijs in gevangen zijn.

Getuigen van Christus in onze pluralistische, wereldwijde gemeenschap vraagt ook om reflectie over hoe we als christen niet-christelijke religieuze tradities en leden van andere religieuze gemeenschappen theologisch moeten verstaan. Moeten we hen zien als afgodendienaars die in vijandschap met de ware God leven? Of moeten we hen omarmen als medepelgrims op weg naar Gods toekomst? Kunnen we verwachten in de ontmoeting met de ander waarheden, onwetendheid of leugens te ontdekken? We zullen de conclusie trekken dat meerdere perspectieven nodig zijn om recht te doen aan de complexe manieren waarop dergelijke tradities en geloven zich tot God als Schepper, vleesgeworden Verlosser en Geest verhouden (hfdst. 4).

Voor de apologetische dialoog heeft de culturele inbedding van al het menselijk verstaan twee belangrijke gevolgen. Als eerste geldt dit voor het christelijk verstaan van de wereld dat ons door Gods ingrijpen in de geschiedenis van Christus is bekendgemaakt. Deze openbaring werd bepaald door de cultuur van Israël, die God op de komst van de Messias had voorbereid en die vervolgens een cultuurbepalende kracht werd. In hoofdstuk vijf verkennen we hoe dit christelijk apologetisch getuigenis inderdaad het karakter van een getuigenis heeft: een *getuigenis* van God die in Christus tot ons kwam en als Geest onder ons woont.

Alternatieve religies en een alternatieve kijk op de wereld zijn natuurlijk evenzeer cultureel ingebed, en een christelijk apologetisch getuigenis vindt daarom altijd plaats in de vorm van een *dialogoog*. Het apologetisch getuigenis begint met luisteren naar waar anderen vandaan komen en blijft dat doen, waarbij de a-priori-oordelen die onze kijk kunnen verduisteren zo veel mogelijk vermeden moeten worden. We worden geroepen om te verkennen en te onderscheiden hoe de drie-enige God al onder onze dialoogpartners aanwezig is en hoe wijzelf dankzij deze ontmoeting verrijkt kunnen worden. Dit is een goed startpunt om tevens te verkennen hoe Christus in dergelijke specifieke situaties kan worden aanbevolen en hoe bruggen naar deze bewuste gesprekspartners kunnen worden gebouwd (hfdst. 6).

In hoofdstuk zeven gaan we diepgaand in op de vraag: wat is ervoor nodig om een apologetisch getuigenis holistisch te laten zijn? Daar waar hoofdstuk twee zich in het bijzonder op de christelijke gemeenschap richt, richt dit hoofdstuk zich op onze gesprekspartners en hoe we die als persoon in hun totaliteit aanspreken, waarbij we rekening houden met hun verlangens en hun wil, ook wanneer we vragen naar waarheid verkennen.

In de loop van deze hoofdstukken gaan we ook in op veel specifieke apologetische vragen en thema's die zowel obstakels vormen voor een goed wederzijds begrip als mogelijkheden om de waarheid en relevantie van Christus te laten zien. Als zodanig bespreken we kwesties als de finaliteit van Christus (§4.4), cultuurrelativisme (§3.2), de betrouwbaarheid van het bijbels getuigenis van Christus (§5.4), het verwijt dat de christelijke zending imperialistisch is (§7.3) en – door heel het boek heen – religieus pluralisme. Op deze manier blijven onze methodologische verkenningen niet abstract, maar blijven ze gegrond in daadwerkelijke kwesties die bij apologetische gesprekken opkomen.

In het tweede deel van dit boek schenken we aandacht aan specifieke gesprekspartners uit verscheidene religieuze tradities. Elke grote religieuze traditie toont zichzelf in veel variaties. Binnen de besproken religieuze tradities kozen we bepaalde gesprekspartners, waarbij we ons bijvoorbeeld op het theravada-boeddhisme in plaats van het mahayana-boeddhisme richtten. Door hun verschillende contexten, ervaringen en hun eigen reizen en zoektochten zullen individuele gelovigen zich elk op een unieke manier tot deze tradities verhouden. Voor een vrouw in een afgelegen Nepalees dorp betekent het hindoeïsme iets anders dan voor een IT-specialist in Bangalore. Toch hopen we dat de voorbeelden in de tweede helft van het boek van concrete manieren om met een aantal specifieke groepen in contact te komen samen een mozaïek laten zien dat lezers helpt op nieuwe manieren in hun eigen omgeving in gesprek te gaan. Deze

hoofdstukken kunnen ook als casestudies worden gelezen die als zodanig het nieuwe model voor een hier ontwikkeld contextueel apologetisch getuigenis verder onderbouwen.

Helaas moesten we ons beperken in het aantal contexten waaraan we specifieke aandacht konden geven. Het jodendom komt niet aan de orde vanwege de specifieke relatie met het christendom, en vanwege de unieke theologische en praktische kwesties die het oproept. Het sikhisme wordt niet besproken en dat geldt ook voor het complexe conglomeraat van Chinese religies. Er zijn natuurlijk veel meer voorbeelden van religieuze groepen die we geen specifieke aandacht hebben kunnen geven.

Deze inleiding op geloofsverdediging verschilt van andere inleidingen in dat ze de veelheid aan groepen uit verschillende religieuze tradities uiterst serieus neemt, in plaats van te veronderstellen dat we één vorm van apologetische argumentatie kunnen ontwikkelen die universeel toepasbaar zou zijn. Gezien de religieus pluralistische omgeving waarin wij wonen, stellen wij daarom een model voor contextuele geloofsverdediging als holistische dialoog en verantwoordbaar getuigenis voor. Dit model is evenzeer veelbelovend voor een christelijk getuigenis aan seculiere groepen in het Westen en elders in de wereld. Bepaalde vormen van geloofsverantwoording veronderstellen dat onze gesprekspartners in het Westen universele rationele overtuigingen, waarden en ervaringen met ons delen waarop we een apologetische argumentatie zouden kunnen funderen. Het is beter om uit te gaan van de vooronderstelling dat ook westerse gesprekspartners een specifieke culturele kijk en een pseudoreligieuze zienswijze omarmen die fundamenteel van de christelijke kijk op het leven en de wereld verschilt. Een apologetisch getuigenis aan westerse groepen vraagt om dezelfde vormen van interculturele en interreligieuze dialoog, getuigenis en overtuigingskracht waaraan christenen in andere delen van de wereld al veel meer gewend zijn dan christenen in de Noord-Atlantische wereld. We hebben het boek zo ingedeeld dat het ook bruikbaar is als studieboek voor cursussen apologetiek voor gevorderde bachelor- of voor masterstudenten. We hebben het materiaal getoetst bij verschillende groepen internationale studenten in West-Europa en in Zuid- en Zuidoost-Azië. Dit boek gaat uit van de overtuiging dat apologetische uitdagingen van de ene tot de andere context enorm verschillen. Wij zijn ons er daarom goed van bewust dat een studie als deze nooit even goed op elke context kan worden toegesneden. We hopen echter dat dit boek zal helpen om te groeien in vertrouwen in de uniciteit en universele betekenis van het geloof in de drie-enige God én zal helpen een gevoeligheid te ontwikkelen voor de verschillende contexten waarin dat geloof wordt gedeeld.

De multireligieuze culturen van vandaag vragen om een nieuwe benadering van apologetiek. De wereld heeft nog steeds behoefte aan de boodschap van Jezus Christus, maar om het evangelie te verbinden met diverse en veranderende contexten moeten we de christelijke geloofsverantwoording ontdoen van dominant westerse denkvormen. Benno van den Toren en Kang-San Tan presenteren een interculturele kennismaking met christelijke apologetiek in een houding van nederigheid en vertrouwen.

Benno van den Toren is hoogleraar aan de PThU. Hij bekleedt de leerstoel Interculturele Theologie met de bijzondere leeropdracht Missionaire roeping. Dr. Kang-San Tan is directeur van BMS World Mission.

‘Dit boek is een serieuze respons op de uitdaging van de multireligieuze en multiculturele wereld waarin wij leven.

Een must voor wie in die wereld een getuige van Jezus Christus wil zijn.’ **Bernhard Reitsma**

‘Open en onbevangen biedt een frisse kijk op christelijke apologetiek in onze multiculturele wereld. Het benadrukt de noodzaak om verder te gaan dan westerse opvattingen.’

Azzedine Karrat

‘De auteurs maken met een indrukwekkend scala aan perspectieven en voorbeelden inzichtelijk dat het mogelijk is om in gesprek aansluiting te zoeken bij de belevingswereld van gesprekspartners en tegelijkertijd de kern van het eigen geloof in te brengen.’ **Karin van den Broeke**

NUR 702

KokBœkencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

9 789043 539746